

Viitamine iseendale teadustekstides: töös käsitletakse, töös käsitlen, töö käsitleb ...

Riina Reinsalu

Tartu ülikooli doktorant, kes uurib õigus- ja haldustekste ning huvitub tehnika- ja teaduskeelest

Mis tahes teadusteksti looja seisab silmitsi küsimusega, kuidas viidata tekstis iseendale. Võimalusi selleks on mitu ja need olenevad eelkõige sellest, kuidas parasjagu tuntakse vajadust hoida keelelist distantsi. Keeleline distantseeritus on aga tihedalt seotud kirjutaja keelekasutusharjumustega, samuti teadusala ja tekstiliigi tavadega.

Üldlevinud arusaama järgi peaks teadustekst olema objektiivne, neutraalne, seda ka keeleliselt. Sirkka Hirsjärvi, Pirkko Remes ja Paula Sajavaara on öelnud, et teadusteksti autor peab oma isikut ohjes hoidma, et lugeja tähelepanu püsiks käsitletaval teemal, mitte autori isikul või tema keelekasutusel. Lugeja jaoks ei tohiks teksti kirjutajat justkui olemaski olla – fookus on teksti loodud maailmal.¹

Nõuet jätta kirjutaja isik tagaplaanile aitab kõige paremini täita umbisikuline tegumood. Umbisikulisest tegumoest on kujunenud norm, mis on käibetõena raiutud tekstiõpetuse õpikutesse ning mis on võetud eeskujuks arvukate õpilas- ja üliõpilastööde juhendite koostamisel. Ent tekstiuurijad on tõdenud, et üksnes umbisikuline tegumood ei muuda uurimust teaduslikumaks, sest selline väljendusviis kipub olema jäik ja keerukas, mõnikord ka ebatäpne.² Näiteks on Reet Kasik osutanud, et umbisikuliste verbivormide puhul ei pruugi olla selgelt aru saada, kas väljendatakse enda,

¹ Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko; Sajavaara, Paula 2005. Uuri ja kirjuta. Tallinn: Medicina, lk 274-275.

² Samas, lk 274-275.

mõne teise uurija või teadusala üldist seisukohta.³ Nii ei selgu ka alltoodud näidetest⁴, kes käsitleb tarnijaid, tarbijaid ja konkurente mikrokeskkonna teguritena või kes mõistab toote all mittemateriaalsel kujul tarbitavat hüvist – on see teksti autor või laiem teadlaskond?

- (1) Mikrokeskkonna teguritena **käsitletakse** tarnijaid, tarbijaid ja konkurente.
- (2) Teenuseid pakkuva ettevõtte puhul **mõistetakse** toote all mittemateriaalsel kujul tarbitavat hüvist.

Umbisikulisele tegumoele vastandub *mina*-positsioon, mis avaldub isikulise asesõna *mina* ja selle käändevormide ning ainsuse esimese pöörde vormide kujul. Teksti kirjutamine *mina*-positsioonilt on loomulik valik, kui eesmärk on väljendada oma mõttekäike ja kirjeldada oma tegevust, nt tutvustada sissejuhatuses töö ülesehitust. Kuna umbisikulise tegumoe korral on tegija tekstist taandatud (nt *artiklis analüüsitakse*), võimaldab *mina*-positsioon vähendada tegijaga seotud ebamäärasust (nt *artiklis analüüsin*). Kindlasti tuleks vältida isikulise ja umbisikulise tegumoe kasutamist läbisegi. Seetõttu oleks stiilikaalutlustel ja üheselt mõistetavuse huvides hea hoida ühtset joont ka näites 3 ning mitte kasutada ühes lauses *mina*-vormi ja teises umbisikulist tegumoodi. Niisamuti tuleks jälgida seda, et isikuliste asesõnade sage kasutamine ei mõjuks eneseupitamisena. Nii võiks näites 4 loobuda isikulistest asesõnadest ning alustada esimest lauset sõnadega *Valitud teemat ...* ja teist lauset sõnadega *Praeguses töös aga keskendusin ...*

- (3) Nende sündmuste valguses tekkis **minus** huvi kirjutada poliitilisest retoorikast see bakalaureusetöö, milles **analüüsin** Andrus Ansipi ja Toomas Hendrik Ilvese retoorikat. Täpsemalt **analüüsitakse** selles bakalaureusetöös metafoore Andrus Ansipi ja Toomas Hendrik Ilvese vabariigi aastapäeva kõnedes, kust **tuuakse välja** allikdomeeni järgi poliitikute kõige kasutatumad metafoorid ...

³ Kasik, Reet 2007. Sissejuhatus tekstiõpetusse. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, lk 125.

⁴ Kõik näited pärinevad Tartu Ülikooli üliõpilastööde andmebaasist DSpace ja on esitatud muutmata kujul. Olulise tekstiosa esiletõstmiseks on kasutatud poolpaksu kirja.

- (4) **Minu** valitud teemat ja valdkonda on uuritud ka varem, kuid peamiselt on keskendutud professionaalsetele väärtustele ja suurema töökogemusega ajakirjanikele. **Minu** töö aga keskendus rohkem eetikakoodeksile ja vähese töökogemusega ajakirjanikele.

Veel üks võimalus viidata iseendale kui ainuautorile on *meie*-positsioon, kuid see kuulub ajale jalgu jäänud keeletavade hulka ja on võõrmõjuline. Näiteks on täheldatud, et venekeelsele teadustööle on omane *meie*-positsioon, kuid eestikeelsetes uurimustes osutab *meie*-vorm kollektiivsele autorile.⁵ Selle reegli vastu on eksitud näites 5: kuna bakalaureusetöö on ainuautori, mitte kollektiivi looming, pole *meie*-positsioon põhjendatud. Meietamine on aga asjakohane siis, kui autor kutsub lugejat endaga kaasa mõtlema (nt *järgmisena võtame vaatluse alla, vaadelgem*),⁶ kuid sellega ei tohiks liiale minna.

- (5) Bakalaureusetöö raames **tutvume** tehisnärvivõrkudega ja nende seast lähemalt Hopfieldi närvivõrguga. **Uurime** tuntumaid pimeotsingualgoritme: süvitsi ja laiutiotsingut. Esimeses peatükis **tutvustame** konkreetset probleemi, mis on valitud algoritmide käsitlemiseks. Sellele järgnevalt **uurime** iga algoritmi eraldi. Kui **oleme tutvunud** algoritmidega, **analüüsime** ja **võrdleme** neid omavahel. Töö lõpus **tutvustame** valminud programmi ja **teeme** ka mõningad tähelepanekud ning ettepanekud tulevaseks arenduseks.

Teadusteksti kirjutaja võib endale viidata ka sõnaga *autor*, kuid kirjutamine endast ainsuse kolmandas isikus võib mõjuda mõneti skisofreeniliselt: teksti looja annab teada, mida autoriks nimetatav isik teeb, kuigi tema ise ongi tegelikult seesama autor (üldkeelses tekstis mõjuks *mina*-vorm siinkohal loomulikumana). Seetõttu pole see viitamisviis puhtal kujul kuigi levinud, küll aga kombineeritakse seda umbisikulise tegumoe vormidega. Lisaks on oht, et sõna *autor* sage kasutamine tekitab häiriva sõnakorduse, nagu on juhtunud näites 6.

- (6) Antud valemi abil sai **autor** koefitsiendi väärtuseks 2011. aastal 0,19 ning 2012. aastal 0,2. **Autor** kasutas koefitsiendina väärtust

⁵ Tartu Ülikooli Narva kolledž 2014. Üliõpilaste kirjalike tööde juhend. Narva, lk 6.

⁶ Kasik, Reet 2007. Sissejuhatus tekstiõpetusse. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, lk 123.

0,2, sest arvestas kasutamisel ka väikese puhvriga, mida võib vaja minna hindade tõusmisel. Mitmesuguste tegevuskulude kasvuks prognoosis **autor** igal aastal 1%, sest 2011. ja 2012. aastal olid need üsna stabiilsed. Tööjõukulutusi prognoosides lähtus **autor** ettevõtte kavatsusest 2013. aastal töötajaid mitte juurde palgata.

Nii nagu umbisikuline tegumood, võimaldab ka üldisikuline väljendusviis autori tekstist täielikult taandada. Selleks kasutatakse võimalikkust, kohustuslikkust jms väljendavaid tarindeid, mis ei sisalda tegijat. Nii pole näidetes 7 ja 8 öeldud, kes võib väita ja kes saab näite tuua – tegija on „keegi” –, kuid kontekstist võib järeldada, et üldisiku rolli täidab teadusteksti autor. Kuigi üldisikuline väljendusviis on teadustekstidele omane, on tervet tööd sel viisil sõnastada keeruline.

- (7) Tabeli ja püramiidi põhjal **võib väita**, et kõige efektiivsem õppimine toimub siis, kui õpilane on aktiivselt õppetegevusse kaasatud.
- (8) Sama näite **saab tuua** ka perekonnanimega 'Riis': ...

Enesele viitamise viiside loetelu lõppu võib lisada isikustamise, mille korral kantakse elutule tegijale üle elusa tegija omadused. Isikustamine on justkui ölekõrs, millest teadustöö autor haarab, kui soovib vältida valimist umbisikulise tegumoe ja *mina*-positsiooni vahel. Ent isikustamisega kiputakse liialdama, samuti on oht, et objektid ja protsessid haaravad võimu. Nii näiteks kantakse teaduskeeles isikuomadusi sageli üle mitmesugustele tekstidele: *töö käsitleb / püüab täita tühikut uurimisoos, peatükk tutvustab/täpsustab/kirjeldab, raamat pühendab tähelepanu* jne. Sama teed on mindud näidetes 9 ja 10: kuna analüüsimine ja küsimine on omased ennekõike inimestele, siis võiks eelistada sõnastust *Uurimuses analüüsitakse/analüüsin* ja *Artiklis otsitakse/otsin vastust küsimusele, kuidas ...*

- (9) **Uurimus analüüsib** starditoetuse mõju ettevõtete finantsseisundile.
- (10) **Artikkel küsib** - kuidas saada käid tulemusi koolides, mis tegutsevad keerulistes demograafilistes oludes?

Viitamine iseendale eri liiki tekstides

Peale isiklike eelistuste võivad viitamisviisi valikut mõjutada teadusala ja tekstiliigi tavad. Et välja selgitada, kuidas viidatakse teadustekstides iseendale ning kuivõrd mõjutavad viitamisviisi valikut teadusala ja tekstiliik,

võtan vaatluse alla eestikeelsed bakalaureuse- ja diplomitööd⁷, doktoritööd⁸ ning teadusartiklid⁹. Kuna üldisikuline väljendusviis ja isikustamine on omased kõigile teadustekstidele, keskendun siinkohal sellele, kas teksti looja on võtnud endale *mina*-, *meie*- või umbisiku rolli või tavatseb ta end nimetada autoriks.

Bakalaureuse- ja diplomitööde analüüsist ilmneb, et 70% vaatlusalustest töödest on kirjutatud umbisik ning need tööd pärinevad peamiselt ettevõtluse, infotehnoloogia ja eesti keele erialalt. Umbisikulise tegumoe kasutamine on kooskõlas teaduskeele tavadega ja seda toetavad üliõpilastööde kirjutamise juhendid. Nii näiteks seisab Tartu ülikooli Pärnu kolledži juhendis, et „„mina” vormi (näiteks „mina uurisin” , „ma analüüsisin”) sagedase kasutamise asemel tuleb kasutada umbisikulist vormi (näiteks „töös käsitletakse, analüüsitakse, uuritakse, hinnatakse” või „on käsitletud, analüüsitud”)¹⁰, ning seda soovitud on järgitud pea kõigis ettevõtluse osakonna lõputöodes. Seevastu 22% töödes domineerib *mina*-positsioon. Kui infotehnoloogia ja eesti keele eriala töödes leidub vaid üksikuid näiteid *mina*-vormi kohta ja ettevõtluse eriala töödes mitte ühtegi, siis ajakirjanduse ja kommunikatsiooni erialal kasutatakse seda juhendajate soovitusel järjepidevalt. Enda nimetamine autoriks või kirjutamine *meie*-positsioonilt on juhuslikumat laadi (vastavalt 5% ja 3%): sõna *autor* kasutamine terve töö vältel nõuab kirjutajalt pingutust, et vältida häirivat sõnakordust, *meie*-vorm aga eeldab kollektiivset isikut, kuid bakalaureusetööd on individuaalsed ja *meie*-vormi kasutamist võib seetõttu pidada selgeks stiiliveaks.

⁷ Bakalaureuse- ja diplomitööid on kokku 100 ning need jagunevad võrdselt ettevõtluse, infotehnoloogia, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni ning eesti keele eriala vahel. Tööd pärinevad Tartu ülikooli dSpace'i andmebaasist ja on kaitstud 2013. aastal.

⁸ Doktoritööid on kokku 40 ning need jagunevad võrdselt humanitaar- ja sotsiaalvaldkonna vahel. Tööd pärinevad Tartu ülikooli dSpace'i andmebaasist. Humanitaarvaldkonna tööd on kaitstud aastatel 2013–2014, sotsiaalvaldkonna tööd aastatel 2010–2014.

⁹ Teadusartikleid on kokku 40 ning need jagunevad võrdselt humanitaar- ja sotsiaalvaldkonna vahel. Humanitaarvaldkonda esindavad Eesti rakenduslingvistika ühingu aastaraamatu artiklid, sotsiaalvaldkonda Eesti Haridusteaduste Ajakirja artiklid. Artiklid pärinevad 2013. ja 2014. aastast.

¹⁰ Pärnu kolledž 2012. Üliõpilaste kirjalikud tööd. Metoodiline juhend. Pärnu, lk 11.

Kui bakalaureuse- ja diplomitööde kirjutamisel juhendatakse viitamise viisi valikul juhendite ja juhendajate soovitudest, siis doktoritööde puhul võib eeldada, et ühe või teise viitamise viisi kasuks otsustamine on kirjutaja teadlik valik. Analüüs näitab, et doktoritöös domineerib umbisikuline tegumood: seda on kasutatud 60% töödest, mis jagunevad võrdselt humanitaar- ja sotsiaalvaldkonna vahel. 30% töödest on kirjutatud *mina*-vormis, harvem (10%) on kasutatud sõna *autor*. Mõlemal juhul on doktoritöö autor viidanud endale neutraalselt, st *mina*-positsioon ega sõna *autor* ei mõju stiiliapsuna. Kuna doktoritöö autor esindab vaid ennast, mitte kollektiivi, on ootuspärane, et ükski vaatlusalustest töödest ei ole kirjutatud *meie*-vormis.

Erinevalt doktoritööst võib teadusartiklil olla mitu autorit, mistõttu võib nende puhul eeldada mitmekesisemat viitamise viisi valikut. Siingi ilmneb sama seaduspära: nii nagu ülikooli lõputöös, eelistatakse ka teadusartiklites umbisikulist tegumoodi – umbisik on kirjutatud 67,5% töödest. Peale *mina*-positsiooni (10%) kirjutatakse teadusartikleid ka *meie*-positsioonilt (22,5%), mis suurendab isikliku väljendusviisi koguosa. Seevastu autoriks ei tavalise teadusartikli kirjutaja end nimetada. Nii nagu doktoritööde puhul, ei ilmnenu ka humanitaar- ja sotsiaalvaldkonna teadusartiklite vahel olulisi erinevusi.

Kokkuvõte

Kuigi autor võib viidata teadustekstis iseendale mitmeti, tekitab kõhkluksi peaaesjalikult see, kas eelistada umbisikulist (*töös käsitletakse*) või isikulist tegumoodi (*töös käsitletlen/käsitleme*). Eesti teaduskeele tavadid arvestades ja ka eeltoodud lühianalüüsi tulemustele tuginedes võib öelda, et umbisikulise tegumoe kasutamine teadustekstides on justkui kindla peale minek. Umbisikulist tegumoodi aktsepteeritakse enamikul erialadel, olenemata teadusteksti liigist. See aga ei tähenda, et isikulises tegumoes kirjutatud teadustekstidesse võiks suhtuda halvaks panuga: *mina*-/*meie*-vorm ei muuda uurimust vähem teaduslikuks ega kahanda muul viisil selle väärtust. Teadustekstides iseendale viitamine nõuab kirjutajalt alati head stiilitunnet, nii ka kirjutamine *mina*-/*meie*-positsioonilt – tuleb jälgida, et see ei mõjuks oma saba (liigse) kergitamisena.